

RAQAMLI DIN

Shodiqulov Eldor Sherzodovich

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ziyotdinova Dilnavo Voxid qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti davolash fakulteti talabasi

E-mail: dilnavo.vakhidovna@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar rivojlanishi sharoitida dinning yangi ko'rinishi sifatida shakllanayotgan raqamli din fenomeni tahlil qilinadi. Tadqiqotda internet va ijtimoiy tarmoqlarning diniy kommunikatsiya, diniy ta'lim hamda diniy identifikatsiya shakllanishiga ta'siri o'rganildi. Shuningdek, talabalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asosida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darajasi, blogerlar faoliyatiga bo'lgan qiziqish hamda diniy bilim olish manbalari statistik jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari raqamli muhit diniy kontent tarqalishida muhim rol o'ynashini, shu bilan birga diniy axborotlarning ishonchliligi va ilmiy asoslanganligi masalasi dolzarb ekanligini ko'rsatdi.*

***Kalit so'zlar:** raqamli din, ijtimoiy tarmoqlar, diniy kommunikatsiya, diniy identifikatsiya, internet, diniy kontent, yoshlar, diniy ta'lim.*

Kirish

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining ko'plab sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil texnologiyalar nafaqat iqtisodiy va madaniy jarayonlarni, balki diniy hayotni ham yangi bosqichga olib chiqdi. Natijada dinning an'anaviy shakllari bilan bir qatorda uning yangi ko'rinishi — raqamli din fenomeni shakllana boshladi. Raqamli texnologiyalar diniy bilimlarni tarqatish,

diniy muloqot qilish va diniy amaliyotlarni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratib, dinning jamiyatdagi funksiyalarini yangi muhitga moslashtirmoqda.

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar diniy axborotlarning asosiy manbalaridan biriga aylanib bormoqda. Turli platformalar orqali diniy ma'ruzalar, muhokamalar, maslahatlar va diniy kontentlar keng auditoriyaga tezkor tarzda yetib bormoqda. Bu jarayon diniy bilimlarning ommalashuviga xizmat qilishi bilan birga, diniy qarashlar shakllanishida yangi kommunikativ mexanizmlarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida diniy axborotlarni qabul qilish va talqin qilish jarayonida raqamli makon muhim rol o'ynay boshladi.

Shu bilan birga, raqamli muhit diniy hayotda yangi muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Internetda diniy ma'lumotlarning nazoratsiz tarqalishi, diniy avtoritet masalasining o'zgarishi hamda diniy kontentning ishonchliligi bilan bog'liq masalalar dinshunoslik tadqiqotlarida dolzarb mavzulardan biri sifatida ko'rib chiqilmoqda. Shunday ekan, raqamli texnologiyalar sharoitida dinning yangi namoyon bo'lish shakllarini o'rganish zamonaviy dinshunoslikning muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada raqamli din fenomeni, uning shakllanish omillari, internet va ijtimoiy tarmoqlarning diniy ong hamda diniy amaliyotlarga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqotda raqamli din fenomenining shakllanishi va rivojlanishini o'rganish uchun dinshunoslik, sotsiologiya, kommunikatsiya nazariyasi hamda media tadqiqotlari metodologiyasiga asoslangan kompleks ilmiy yondashuv

qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali shakllanayotgan diniy kommunikatsiya jarayonlarini, raqamli makonda diniy kontent tarqalish mexanizmlarini hamda ularning diniy ong va identifikatsiya shakllanishiga ta’sirini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot materiallari

Tadqiqot materiallari sifatida 2010–2024-yillar oralig‘ida nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, konferensiya materiallari va ilmiy hisobotlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida din va raqamli texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni o‘rgangan zamonaviy dinshunoslik, sotsiologiya va media tadqiqotlari yo‘nalishidagi ilmiy ishlar asosiy nazariy manba sifatida tanlab olindi.

Shuningdek, raqamli muhitda diniy kommunikatsiya shakllarini aniqlash maqsadida turli internet platformalaridagi diniy kontentlar ham kuzatuv obyekti sifatida o‘rganildi. Xususan, YouTube, Telegram, Instagram va Facebook kabi platformalarda joylashtirilgan diniy ma’ruzalar, diniy savol-javoblar, diniy maslahatlar hamda diniy targ‘ibot materiallari tahlil qilindi. Bu jarayon diniy kontentning shakli, mazmuni, tarqalish tezligi va auditoriyaga ta’sir mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot materiallari orasida raqamli din fenomenini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar, ilmiy jurnallar va xalqaro ilmiy konferensiyalarda taqdim etilgan tadqiqot natijalari muhim manba sifatida foydalanildi. Bu manbalar orqali raqamli muhitda dinning yangi ko‘rinishlari, diniy kommunikatsiya shakllari hamda virtual diniy jamoalar faoliyatiga oid ilmiy ma’lumotlar tizimli ravishda o‘rganildi.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. *Analitik metod:* Raqamli din fenomeniga oid ilmiy adabiyotlar tizimli ravishda o'rganilib, ularning asosiy ilmiy g'oyalari va nazariy qarashlari tahlil qilindi. Bu metod orqali raqamli texnologiyalarning diniy hayotga ta'siri haqidagi ilmiy konsepsiyalar umumlashtirildi [1,2].

2. *Qiyosiy tahlil metodi:* Turli tadqiqotchilarning raqamli din haqidagi ilmiy qarashlari o'zaro solishtirildi. Qiyosiy tahlil orqali turli mamlakatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijalari o'rganilib, raqamli muhitda diniy kommunikatsiya shakllarining umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlab berildi [3,4].

3. *Kontent tahlili metodi:* Internet va ijtimoiy tarmoqlarda joylashtirilgan diniy kontentlar tahlil qilindi. Kontent tahlili jarayonida diniy ma'ruzalar, videolar, maqolalar, diniy savol-javoblar va diniy maslahatlar o'rganilib, ularning mazmuni, maqsadi va auditoriyaga ta'siri aniqlab berildi. Ushbu metod raqamli muhitda diniy axborot tarqalishining asosiy mexanizmlarini aniqlashga imkon berdi [5,6].

4. *Sotsiologik yondashuv metodi:* Raqamli makonda diniy kommunikatsiya jarayonlarini tushuntirish uchun sotsiologik yondashuvdan foydalanildi. Ushbu metod orqali internet foydalanuvchilarining diniy kontentni qabul qilish jarayonlari, diniy identifikatsiya shakllanishi hamda diniy jamoalarning virtual muhitda shakllanish jarayonlari o'rganildi [7,8].

5. *Tizimli yondashuv metodi:* Raqamli din fenomeni din, texnologiya va jamiyat o'rtasidagi murakkab ijtimoiy jarayon sifatida ko'rib chiqildi. Tizimli yondashuv yordamida raqamli texnologiyalar diniy hayotning turli sohalariga qanday ta'sir ko'rsatayotgani aniqlab berildi [9,10].

Tadqiqotning ilmiy asoslari

Mazkur tadqiqot dinshunoslik va media tadqiqotlari sohasida olib borilgan zamonaviy ilmiy ishlarga tayanadi. Xususan, raqamli din fenomenini o'rganishda din va yangi media o'rtasidagi o'zaro ta'sir, diniy kommunikatsiya shakllari, virtual diniy jamoalar faoliyati hamda internetda diniy avtoritet shakllanishi kabi masalalar bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nazariy asos sifatida foydalanildi.

Shuningdek, raqamli muhitda diniy identifikatsiyaning shakllanishi, diniy kontentning tarqalish mexanizmlari hamda ijtimoiy tarmoqlarning diniy ongga ta'sirini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar ham tadqiqotning muhim nazariy manbalaridan biri bo'ldi.

Natijalar va muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi diniy hayotning kommunikativ, ijtimoiy va madaniy jihatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar diniy bilimlarning tarqalishida muhim vositaga aylangan bo'lib, ular orqali diniy kontentning keng auditoriyaga tez va samarali yetib borishi kuzatilmoqda. Tadqiqot jarayonida internet platformalarida joylashtirilgan diniy kontentlar tahlili shuni ko'rsatdiki, raqamli makon diniy ma'lumotlarning global miqyosda tarqalishini ta'minlaydi hamda turli diniy jamoalar o'rtasida kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi.

Kontent tahlili natijalariga ko'ra, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan diniy materiallarning asosiy qismini diniy ma'ruzalar, savol-javoblar, diniy maslahatlar va diniy ta'limga oid videomateriallar tashkil etadi. Bunday kontentlarning keng tarqalishi diniy bilimlarning ommalashuviga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida internet orqali diniy ma'lumot olish tendensiyasi kuchayib borayotgani

kuzatildi. Bu holat diniy identifikatsiya shakllanishida raqamli muhit muhim omilga aylanganini ko'rsatadi.

Sotsiologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, internet foydalanuvchilarining muhim qismi diniy ma'lumotlarni ijtimoiy tarmoqlar orqali qabul qiladi. Bu jarayon diniy bilimlarning demokratlashuviga olib kelmoqda, ya'ni har bir inson turli manbalardan diniy ma'lumot olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Biroq bu jarayon bilan bir qatorda diniy ma'lumotlarning ishonchliligi masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Raqamli muhitda diniy kommunikatsiyaning rivojlanishi diniy avtoritet tushunchasiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy diniy rahbarlik tizimlari bilan bir qatorda yangi turdagi diniy yetakchilar — blogerlar, internet orqali faoliyat yurituvchi diniy ma'ruzachilar va kontent yaratuvchilar paydo bo'lmoqda. Bu jarayon diniy axborot manbalarining ko'payishiga olib kelib, diniy bilimlarning tarqalish mexanizmlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar diniy jamoalarning shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Virtual diniy jamoalar internet orqali turli hududlarda yashovchi insonlarni birlashtirib, diniy muloqot va hamkorlik uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bunday jamoalar diniy tajriba almashish, diniy muhokamalar o'tkazish va diniy bilimlarni o'rganish uchun qulay muhit yaratadi.

Biroq raqamli din fenomenining ayrim salbiy jihatlari ham mavjud. Internetda diniy ma'lumotlarning nazoratsiz tarqalishi ba'zan noto'g'ri yoki ilmiy asosga ega bo'lmagan diniy qarashlarning keng tarqalishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim holatlarda radikal yoki ekstremistik g'oyalar ham raqamli

platformalar orqali tarqatilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli raqamli makonda diniy kontentning sifatini nazorat qilish va diniy savodxonlikni oshirish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar diniy hayotning yangi shakllarini yuzaga keltirayotganini ko'rsatadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar diniy kommunikatsiya, diniy ta'lim va diniy identifikatsiya shakllanishida muhim rol o'ynamoqda. Shu bilan birga, raqamli muhitda diniy axborotlarning to'g'ri va ishonchli tarqalishini ta'minlash ham zamonaviy jamiyat uchun muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli din modeli (diagramma tavsifi)

Tadqiqot natijalariga asoslanib, raqamli din fenomenini quyidagi model orqali tushuntirish mumkin:

Raqamli texnologiyalar

Internet va ijtimoiy tarmoqlar

Diniy kontent tarqalishi

Diniy kommunikatsiya va virtual jamoalar

Diniy ong va diniy identifikatsiya shakllanishi

Bu model raqamli muhit diniy jarayonlarga qanday ta'sir ko'rsatishini tizimli ravishda tushuntiradi.

1-diagramma

Talabalar orasida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darajasi:

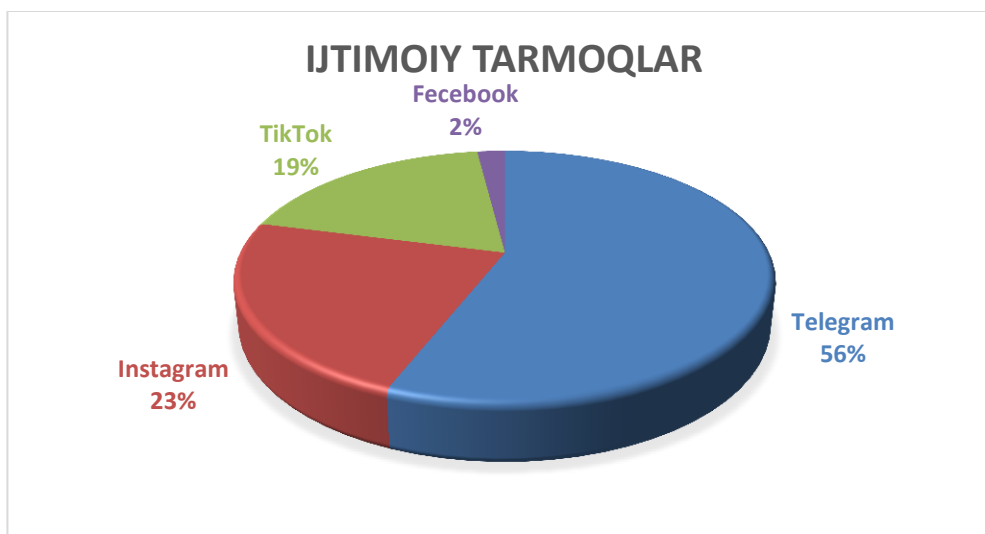

Diagramma tahlili: So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, 2-kurs talabalari orasida eng keng foydalaniladigan ijtimoiy tarmoq Telegram (56%) hisoblanadi. Bu platforma talabalar orasida axborot almashish, yangiliklardan xabardor bo‘lish hamda turli kanallar orqali ma’lumot olish uchun qulay vosita sifatida keng qo‘llanilmoqda.

Ikkinchi o‘rinda Instagram (23%) joylashgan bo‘lib, bu platforma asosan vizual kontent va shaxsiy bloglar orqali kommunikatsiya qilish imkoniyati bilan ajralib turadi.

Shuningdek, TikTok (19%) platformasi ham talabalar orasida faol foydalaniladigan ijtimoiy tarmoqlardan biri hisoblanadi. Bu platforma qisqa video formatdagi kontent orqali turli mavzularda ma’lumot tarqatish imkonini beradi.

Facebook (2%) esa talabalar orasida eng kam foydalaniladigan platforma ekanligi aniqlandi. Bu holat yoshlar orasida yangi va interaktiv platformalarning ommalashib borayotganini ko‘rsatadi.

Mazkur natijalar shuni ko‘rsatadiki, talabalar orasida raqamli kommunikatsiya jarayonida asosan Telegram, Instagram va TikTok platformalari yetakchi o‘rin egallaydi. Shu sababli diniy kontent va ma’rifiy materiallarning ham aynan ushbu platformalar orqali keng tarqalishi ehtimoli yuqori hisoblanadi.

2-diagramma

Talabalarni qiziqtiradigan blogerlar yo‘nalishi:

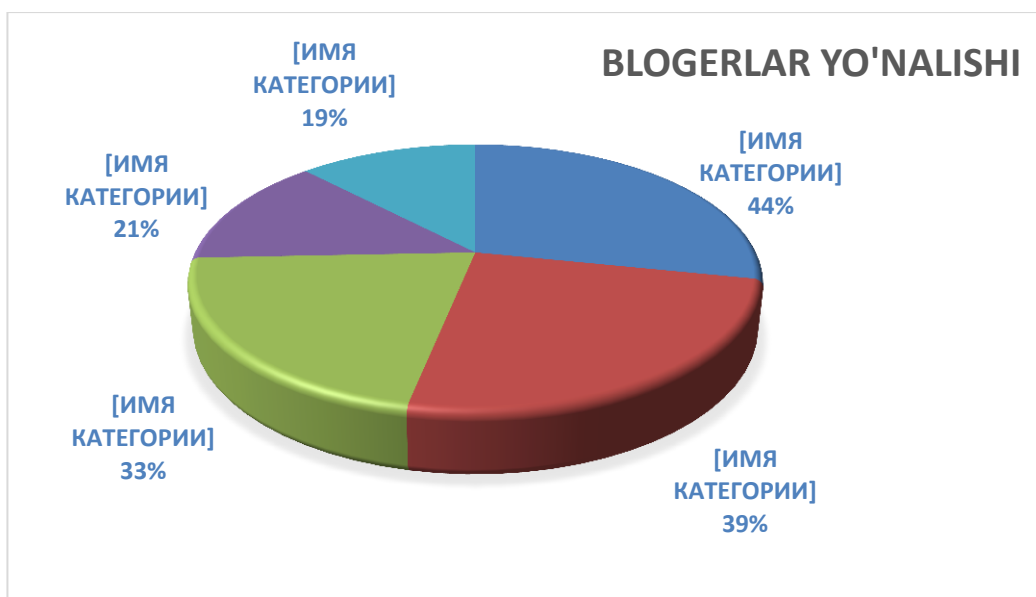

Diagramma tahlili: Natijalarga ko‘ra, talabalar orasida eng ko‘p qiziqish uyg‘otadigan kontent turi shaxsiy rivojlanish va motivatsiya (44%) hisoblanadi. Shuningdek, ilmiy va ta’limiy kontent (39%) ham yuqori qiziqishga ega. Diniy-ma’rifiy kontentga qiziqish 21% ni tashkil etadi. Bu holat yoshlar orasida ilmiy va motivatsion kontentga ehtiyoj yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

3-diagramma

Talabalarning “blogger” tushunchasiga munosabati:

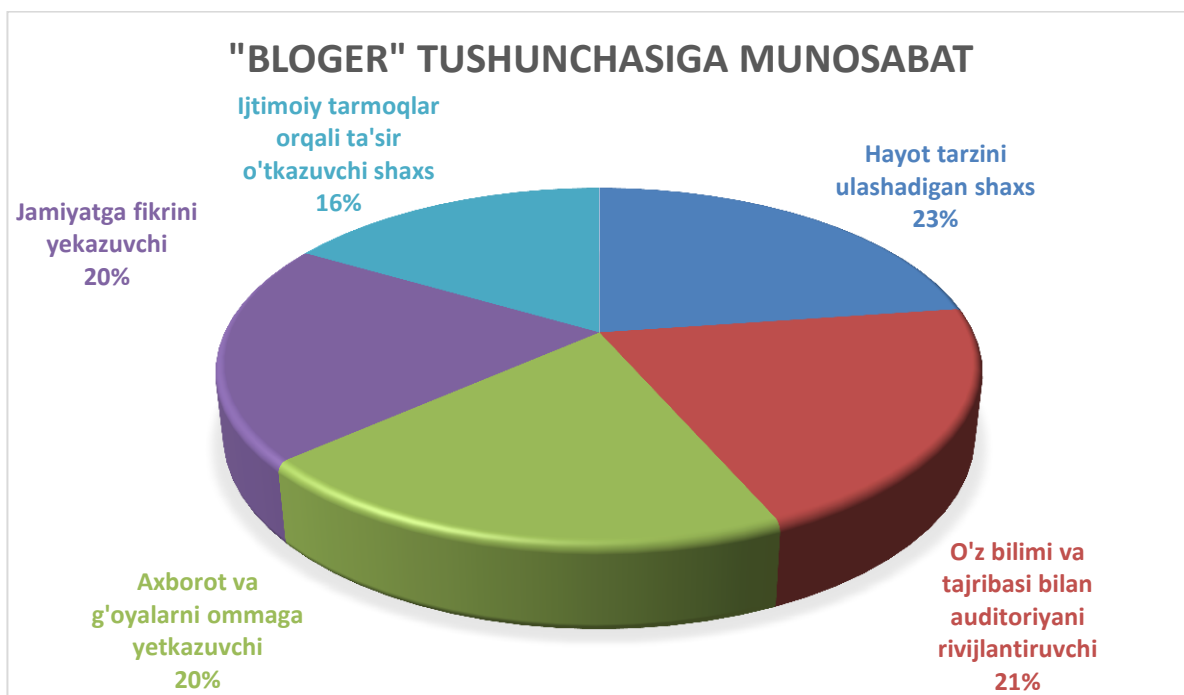

Diagramma tahlili: So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning katta qismi blogerni hayot tarzini ulashadigan shaxs (33%) sifatida tasavvur qiladi. Shu bilan birga, bilim va tajribasi bilan auditoriyani rivojlantiruvchi shaxs (30%) degan qarash ham keng tarqalgan. Bu esa blogerlar nafaqat ko'ngilochar, balki ta'limiy va ma'rifiy funksiyani ham bajarishini ko'rsatadi.

4-diagramma

Talabalarning diniy bilim olish manbalari:

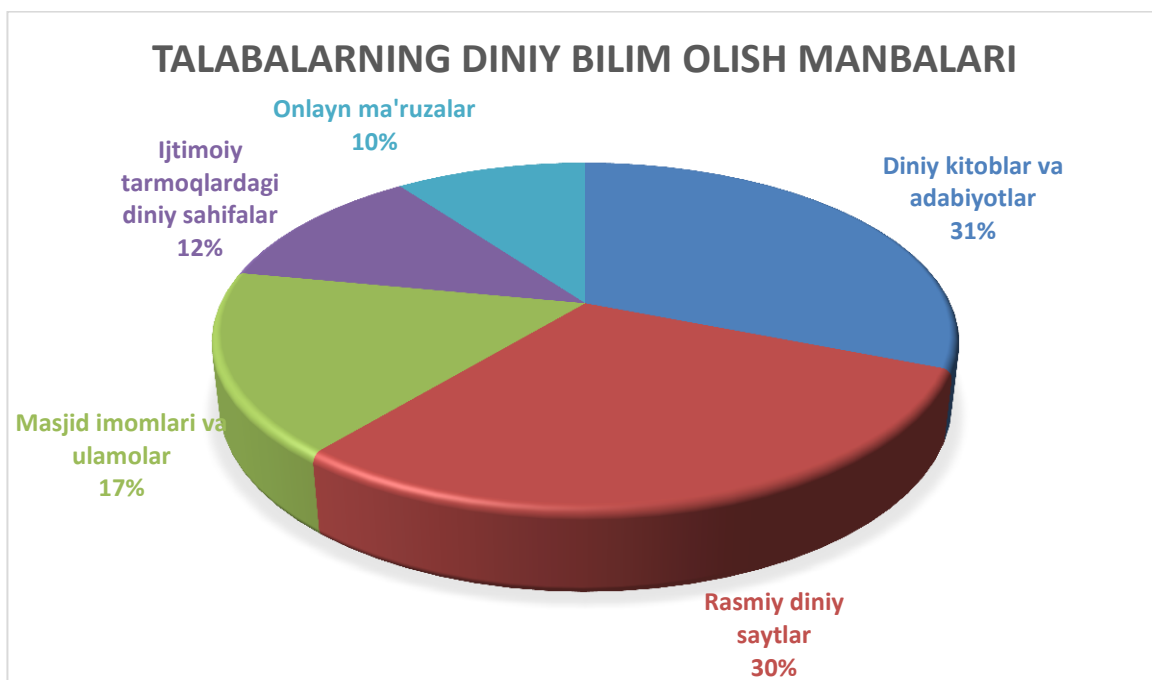

Diagramma tahlili: So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar diniy bilimlarni asosan diniy kitoblar va adabiyotlar (31%) hamda rasmiy diniy saytlar va onlayn platformalar (30%) orqali o‘rganadilar. Ijtimoiy tarmoqlardagi diniy sahifalar orqali bilim olish darajasi 12% ni tashkil etadi. Bu esa talabalar orasida rasmiy va ishonchli manbalarga bo‘lgan ishonch yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa:

Mazkur tadqiqot raqamli texnologiyalarning rivojlanishi zamonaviy jamiyatda diniy hayot va diniy ong shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatayotganini ko‘rsatdi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar diniy axborot tarqalishining muhim vositasiga aylanib, diniy kommunikatsiya jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli makonda diniy kontentlarning keng tarqalishi diniy bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, diniy identifikatsiya shakllanishiga ham ta’sir ko‘rsatmoqda.

So‘rovnoma natijalari asosida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, talabalar orasida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darajasi yuqori bo‘lib, ayniqsa Telegram, Instagram va TikTok platformalari keng qo‘llanilmoqda. Bu platformalar orqali turli yo‘nalishdagi kontentlar, jumladan diniy-ma‘rifiy materiallar ham keng auditoriyaga yetib bormoqda. Shu bilan birga, talabalar diniy bilimlarni o‘rganishda rasmiy diniy saytlar, diniy adabiyotlar va ulamolar suhbatlariga ham muhim manba sifatida murojaat qilishlari kuzatildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhit diniy bilimlarning tarqalishida muhim imkoniyatlar yaratadi, biroq bu jarayonda diniy ma‘lumotlarning ishonchliligi va ilmiy asoslanganligi masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli raqamli makonda diniy kontentlarni ilmiy va ma‘rifiy jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirish, ishonchli manbalar orqali diniy bilimlarni tarqatish zamonaviy jamiyat uchun dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar diniy kommunikatsiya, diniy ta‘lim va diniy identifikatsiya shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli raqamli din fenomenini o‘rganish zamonaviy dinshunoslik fanining muhim ilmiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Campbell, H. (2013). Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds.

Raqamli din nazariyasi va diniy amaliyotlarning internet muhitidagi shakllarini tahlil qiladi.

Havola:

<https://www.routledge.com/Digital-Religion-Understanding-Religious-Practice-in-New-Media-Worlds/Campbell/p/book/9780415676108>

2.Hoover, S. (2016). Religion in the Media Age.

Din va media o'rtasidagi nazariy munosabatlarni o'rganadi.

Havola:

<https://www.routledge.com/Religion-in-the-Media-Age/Hoover/p/book/9780415895042>

3.Dawson, L., Cowan, D. (2014). Religion Online: Finding Faith on the Internet.

Internetdagi diniy jamoalar va ularning faoliyatini turli jamiyatlar misolida solishtiradi.

Havola:

<https://www.routledge.com/Religion-Online-Finding-Faith-on-the-Internet/Dawson-Cowan/p/book/9780415677204>

4. Campbell, H., Garner, S. (2016). Networked Theology: Negotiating Faith in Digital Culture.

Turli diniy jamoalarning raqamli madaniyatga moslashuvi qiyosiy tahlil qilinadi.

Havola:

<https://bakeracademic.com/p/networked-theology/335212>

5.Cheong, P. (2017). Authority in Digital Religion. New Media & Society.

Raqamli platformalarda diniy kontent va diniy avtoritet masalasini tahlil qiladi.

Havola:

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444816649912>

6.Evolvi, G. (2019). Religion and Digital Media. Journal of Religion, Media and Digital Culture.

Internetdagi diniy kommunikatsiya va kontent tahlilini o‘rganadi.

Havola:

<https://brill.com/view/journals/rmdc/rmdc-overview.xml>

7.Lövheim, M. (2011). Young people, religious identity and the internet. Nordicom Review.

Yoshlar orasida internet orqali diniy identifikatsiya shakllanishini o‘rganadi.

Havola:

<https://www.nordicom.gu.se/en/journals/nordicom-review>

8.Campbell, H., Evolvi, G. (2020). Contextualizing Current Digital Religion Research on Emerging Technologies.

Raqamli texnologiyalar va diniy identifikatsiya jarayonlarini sotsiologik jihatdan tahlil qiladi.

Havola:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/hbe2.149>

9.Hutchings, T. (2017). Creating Church Online: Ritual, Community and New Media.

Raqamli muhitda diniy jamoalar va diniy amaliyotlarning tizimli tahlilini beradi.

Havola:

<https://www.routledge.com/Creating-Church-Online-Ritual-Community-and-New-Media/Hutchings/p/book/9781138185069>

